

MEMORIE „GOLITĂ”, MEMORIE DETURNATĂ*

Ion Gabriel Panasiu**

Keywords: memorial, collective memory, public square, urban history.

Abstract: Essay on the Monument of Loyalty built after the Revolution of 1848 in Liberty Square Timișoara by the Austrians, in remembrance of the victory of the Imperial Court over Hungarian revolutionaries, as well as of the loyalty of the fortress defenders to the Viennese administration. This monument, vandalized in 1918, was moved in 1935-1935 to a cemetery on the outskirts of Timișoara (today, Heroes' Cemetery).

Cuvinte cheie: monument comemorativ, memorie colectivă, piață publică, istorie urbană.

Rezumat: Eseu despre Monumentul Fidelității construit după Revoluția de la 1848 în Piața Libertății, Timișoara, de către austrieci în amintirea victoriei armatei Curții imperiale asupra revoluționarilor maghiari precum și a devotamentului apărătorilor cetății față de administrația vieneză. Monumentul respectiv, vandalizat în 1918, a fost mutat în 1935-1936 într-un cimitir de la periferia Timișoarei (azi Cimitirul Eroilor).

Componentele spațiului locuit, indiferent dacă aparțin mediului natural sau artificial, acumulează în timp semnificații aparte care se datorează diverselor întâmplări mai mult sau mai puțin importante care stăruie pentru o anumită perioadă în conștiința comunității. Diverșii factori care acționează asupra mediului social (politici, culturali etc.) fac ca însemnătatea locului sau obiectului să fluctueze în cadrul memoriei colective ajungându-se uneori până la faza uitării și a eliminării definitive a acestora din viața comunităților.

Edificarea monumentelor de for public a avut, mai ales în trecut, un înțeles special, faptele istorice fiind de multe ori determinante în conceperea acestor opere care, într-un fel sau altul, au acumulat în ele și o anumită viziune artistică a realizatorilor acestora, filtrată prin prisma experiențelor culturale ale epocii în care au fost create. Totuși, amintim că, îndeosebi în perioada contemporană, creațiile artistice amplasate în spațiul public au uneori un rol pur utilitar sau ambiental, fără a evoca întâmplări sau personalități din trecut. Dacă expresia obiectului de artă ține foarte mult de ancestral, de dorința comanditarilor sau de viziunea artistului, expresivitatea acestuia este, fără îndoială, în legătură directă cu mediul fizic în care se află amplasat.

În ceea ce privește Timișoara, frământările istorice pe care le-a cunoscut localitatea și care s-au reflectat și se reflectă și astăzi în configurația sa urbanistico-arhitecturală, au făcut ca monumentele de for public cele mai vechi care s-au păstrat să dateze abia din secolul al XVIII-lea, adică după ocuparea cetății în 1716 de către trupele habsburgice și transformarea ei într-un oraș construit după principii caracterizate printr-o rigurozitate specifică de sorginte austriacă, ceea ce i-a dat un plus de austeritate.¹ De aceea, urbea, care avea în primul rând atribute militare, era înzestrată până spre sfârșitul secolului al XIX-lea cu destul de puține monumente². Putem pune de asemenea în balanță și unele priorități de ordin economic ale orașului și ale locuitorilor săi, ca și dorințele diferite ale celor ce au administrat succesiv cetatea. Aceasta a dus de multe ori la dispariția sau la reamplasarea unor opere monumentale cu încărcătură simbolică.

* Comunicare susținută în cadrul simpozionului *Arhitectură. Restaurare. Arheologie* în anul 2009 (ARA/10).

** Ion Gabriel Panasiu: Catedra de Conservare și Restaurare, Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”.

¹ Nicolae Iorga, în urma călătoriei sale din 1906, caracteriza Timișoara astfel: „E un mare oraș solemn, trist, făcut din poruncă, după norme administrative neschimbate. E cel mai artificial, cel mai habsburgic din câte am întâlnit până acum, dar în același timp cel mai cumpănit, mai «cuminte», mai supus regulamentelor de clădire și de întreținere.” (Iorga 1977, p.119).

² Medeleț, Micu 2003, p. 289.

Dintre cele câteva creații artistice amplasate în spații publice ale urbei de pe Bega, ne vom referi la unul care ni se pare semnificativ pentru demersul nostru, adică la Statuia Fidelității sau Monumentul Militar Austriac „Victoria”. Prezența acestui monument din piața centrală a orașului din fața primăriei este legată de anul revoluționar 1848. În luna martie a aceluiași an, în această piață s-a organizat o adunare populară revendicativă la care s-a hotărât ca spațiului public respectiv să i se spună „Piața Libertății”.

Între timp, relațiile din ce în ce mai tensionate dintre revoluționarii maghiari și autoritățile vieneze au cuprins viața întregului oraș, acestea acutizându-se mai ales după publicarea în 3 octombrie 1848 a Rescriptului imperial prin care se decidea dizolvarea Dietei budapestane. În Timișoara, garnizoana militară a rămas alături de Curtea de la Viena și, în data de 10 octombrie 1848, generalul Rukavina, comandantul Cetății, introduce starea de asediu solicitând gărzilor maghiare din oraș să predea armele. Orașul, în care se constituie un Consiliu de Război și un Comitet Politic-Administrativ alcătuit din 14 membri de naționalitate germană, sârbă și română, devine astfel un important centru al acțiunilor împotriva revoluției maghiare. La 25 aprilie 1849 Timișoara este asediată de trupele guvernului maghiar și, după 114 zile de rezistență a apărătorilor cetății, cu sprijinul corpurilor de armată imperiale conduse de generalul Haynau sosite în ajutor, orașul despresurat a trecut în posesia deplină a Coroanei austriece.

Pentru a marca supremația Coroanei habsburgice asupra Timișoarei și implicit asupra Banatului,³ împăratul Franz Joseph I solicită în data de 9 august 1850 construirea în oraș a unui monument al Fidelității, cu scopul declarat de a aminti victoria armatei austriece asupra revoluționarilor maghiari, precum și devotamentul apărătorilor cetății față de administrația vieneză. De fapt, această operă de artă era o amprentă clară a puterii politice care trebuia să existe în zonă. Pentru maghiari acest gest a însemnat de fapt supunerea totală pe care o datorau Curții habsburgice. Ungurii au poreclit această lucrare „Szégyenszobor” („statuia rușinii”).

Amplasamentul ales în vederea edificării monumentului respectiv a fost Piața Paradelor, adică Piața Libertății de mai târziu. Locul întrunea elementele constitutive de importanță maximă în influențarea psihologiei populației: era o zonă ultracentrală – în inima Cetății, era în fața Primăriei orașului, era înconjurat și de edificii aparținând armatei și, nu în ultimul rând, era zona în care se manifestaseră cetățenii orașului la 1848. Pentru realizarea obiectivului, se impunea eliberarea pieței unde era situat încă din 1756 un alt monument, cel al Sf. Ioan Nepomuk,⁴ denumit uneori și al Fecioarei Maria. În primăvara anului 1852, Johann Baptist Alexander, conte de Coronini-Cronberg și guvernator al Banatului, dispune demontarea monumentului Sf. Nepomuk (remontat după un timp în alt spațiu public). În acest fel, piața dominată de un monument religios va căpăta un alt monument cu semnificație preponderent laică.

Punerea pietrei de temelie a Monumentului Fidelității în data de 15 iunie 1852 de către însuși împăratul Franz Joseph I, însoțit de către arhiducele Albrecht, confirmă importanța pe care Casa imperială o acorda Timișoarei în contextul teritoriilor pe care le avea în administrare. În același timp, pentru o parte din orașeni, venirea înaltului personaj a generat un sentiment de mândrie și simpatie, lucru ilustrat de altfel și de placa comemorativă montată în holul de intrare al Primăriei, cu inscripția „Franz Joseph I, împăratul Austriei, a fost găzduit în această clădire în toată marea sa pe 14, 15 și 16 iunie 1852”. Mai mult decât atât, gestul împăratului a fost amplificat de elemente într-un fel caracteristice unui asemenea eveniment: unelte de zidărie din argint cu ajutorul cărora s-a pus piatra de temelie și o cutie de piatră depusă la baza monumentului în care se găseau un document însoțit de mai multe monede și inele de fier. Documentul avea inscripționate următoarele cuvinte ale împăratului: „Pentru a da armatei Mele o nouă dovadă a aprecierii pline de mulțumire a faptelor glorioase, am ordonat construirea unui monument care să dănuie în acest oraș, întru amintirea apărării eroice timp de o sută șapte zile (114? – n.n.) a fortificației Timișoara și a eliberării acesteia prin bătălia

³ „Prin constituția habsburgică din 4 martie 1849 se prevedea constituirea provinciei autonome (față de Ungaria) numită Banatul Timișan și Voivodina Sârbească, cu capitala la Timișoara. Decretul Imperial din 18 noiembrie 1849 consfințește existența acestei provincii, cu conducere proprie, militară și civilă.” (Munteanu, Munteanu 2002, p. 81).

⁴ Sfântul Ioan de Nepomuk este un personaj istorico-religios boemiano-ceh ce devenise popular în rândul coloniștilor romano-catolici din Banatul primului sfert al veacului al XVIII-lea care, în urma unei cereri adresate în 1724 împăratului Carol al VI-lea și a ulterioarelor aprobări imperiale și episcopale din 1726, este consfințit ca patron spiritual al Banatului imperial (Vlăsceanu 2005, p. 28).

din 9 august 1849. Prezența mea îmi oferă posibilitatea îmbucurătoare de a pune chiar astăzi piatra de temelie a acestui monument. Execuția acestuia este astfel confirmată prin prezența mea.”

Concepția monumentului timișorean a fost încredințată arhitectului Josef Kranner.⁵ Acesta reia într-un anumit fel ideea constructivă a monumentului conceput de el la Praga și inaugurat la 30 mai 1850 în cinstea împăratului Franz Joseph I – azi numit Fântâna lui Kranner. Este sugestiv și faptul că în același an, 1850, la aproape numai trei luni de la desăvârșirea monumentului praghez, suveranul solicită construirea și a aceluia din Timișoara. Legătura dintre cele două este evidentă, ambele creații artistice fiind realizate după principiile neogoticului, un stil pasional și imaginativ, care preia ideile romantice ale epocii. De asemenea, în ambele situații, compoziția este graduală exploatându-se dimensiunea verticală: personajele alegorice se succed pe înălțime culminând sau fiind dominate de o figură centrală emblematică, acoperită de un baldachin, care în cazul Pragăi este împăratul Franz Jozef I călare, iar în cel al Timișoarei este Fidelitatea (interpretată de unii ca fiind Austria) care ține în mână cheile cetății. Dacă în cea ce privește cazul ceh statuia ecvestră a împăratului este înconjurată la primul nivel de personaje alegorice reprezentând știința, arta, pacea, abundența, agricultura, mineritul, industria și comerțul urmate la nivelul inferior de reprezentări a șaisprezece regiuni ale Cehiei, în cazul bănățean Fidelitatea era înconjurată la primul nivel de figuri precum onoarea, supunerea, vegherea și sacrificiul ce se ridicau, la rândul lor, deasupra zidurilor cetății pe care se unduiau monștrii fantastici ce semnificau, după părerea unora, revoluționarii maghiari asediatori. Mesajele pe care le transmit cele două creații artistice sunt simplu de descifrat, ele subliniind de fapt supremația puterii imperiale habsburgice asupra celor două teritorii: ceh și bănățean.

Referindu-ne la descrierea monumentului timișorean, observăm, pe lângă cele de mai sus, că sub baldachin e scrisă dedicația „Franz Joseph I. Vitejilor eroici apărători ai cetății Timișoara în anul 1849”, iar deasupra lui se află stema imperială a Casei de Habsburg-Lorena. Cele patru statui alegorice – onoarea, supunerea, vegherea și sacrificiul, se presupune că au fost realizate de sculptorul Josef Max.⁶

Opera-monument a fost inaugurată în data de 17 ianuarie 1853 în cadrul unei ceremonii la care au participat atât autorități civile și militare cât și înalți prelați ai tuturor confesiunilor.

Maghiarii au considerat ridicarea Statuiei Fidelității un afront la adresa lor și au făcut presiuni pentru scoaterea acesteia din spațiul urban timișorean. Primul succes în demersurile lor l-au obținut abia după 32 de ani, în 1885, când, în urma negocierilor dintre primarul orașului János Török și comandantul conte Degenfeld-Schomburg, sub pretextul unei renovări, au fost îndepărtați monștrii de la baza statuiei.

După prăbușirea frontului Austro-Ungar din 1918, la Timișoara au loc manifestații care s-au revărsat și asupra monumentului ce simboliza puterea imperială, acesta fiind maltratată de mulțime în data de 27 octombrie a aceluiași an.⁷ Statuiei din interiorul baldachinului i-a fost smuls capul și o mână, punându-i-se o pancartă cu inscripția „Austria este moartă!”. Primarului Josef Geml i s-a cerut demolarea monumentului.

De-a lungul timpului statuile alegorice au dispărut, ultima dintre ele fiind dislocată în 1932. Astăzi, în curtea interioară a Muzeului Banatului din Timișoara mai poate fi văzut doar corpul decapitat al piesei care reprezenta Fidelitatea, mărturie a istoriei zbuciumate a orașului.

Structura de bază a monumentului a dăinuit în Piața Libertății până în 1935, când conducerea urbei a decis eliminarea definitivă a acesteia din centrul localității, acțiune care s-a finalizat în ianuarie 1936.⁸ Așadar, periplul monumentului se încheie, fără a fi restaurat, într-un cimitir al orașului, de pe Calea Lipovei (azi Cimitirul Eroilor). El este vizitat doar de curioși ca obiectiv turistic puțin însemnat, dar cu încărcătură istorică importantă în existența Timișoarei.

⁵ Josef Ondřej (Andreas) Kranner, arhitect și sculptor în piatră, n. 13.06.1801 la Praga, d. 20.10.1871 la Viena.

⁶ Josef Max, pictor și sculptor ceh, n. 16 ianuarie 1804 la Johannesdorf bei Bürgestein, Boemia, d. 18 iunie 1855 la Praga.

⁷ În octombrie 1918, în Timișoara s-au distrus și alte monumente: obeliscul contelui Coronini, monumentul împăratului Franz Joseph I, monumentul baronului Scudier, toate situate în parcurile orașului.

⁸ În 1969-1970 Piața Libertății a fost reînstrădată cu monumentul Sf. Ioan Nepomuk, mutat din acest spațiu în 1852-1853 în preajma Porții Ardelene a Cetății. Monumentul se află și în prezent în Piața Libertății.

N.B.

1. Cărturarul și omul politic Emanoil Ungureanu a cerut în 1923 Comisiunii Monumentelor din București fonduri pentru restaurarea monumentului, aflat pe atunci încă în Piața Libertății, fonduri care nu au fost obținute. Ulterior nu s-a mai întreprins nimic efectiv în acest sens.

2. În publicația „Banater Deutsche Zeitung” apărută în timpul demolării monumentului (25 decembrie 1935), se consemna: „A trebuit să vină (acțiunea aceasta – n.n.) de la un suflet care fie nu cunoaște nimic din istoria orașului, fie îi stă într-atâta împotrivă, încât nu dorește să se stabilească aici”.

Bibliografie

- Iorga 1977 = Iorga N., *Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal și Banat*, București, 1977.
 Medeleț, Micu 2003 = Medeleț Fl., Micu D., *Despre unele monumente din istoria orașului Timișoara (1)*, în *Patrimonium Banaticum II*, Timișoara, 2003.
 Munteanu, Munteanu 2002 = Munteanu I., Munteanu R., *Timișoara: monografie*, Timișoara, 2002.
 Vlăsceanu 2005 = Vlăsceanu M., *Sculptura barocă din Banat*, Timișoara, 2005, p. 28.
- Hulák J., *Josef Kranner, 1801-1871*, www.zastarouprahu.cz
Krannerova kašna, www.prazskekasny.net
Monumentul Militar Austriac „Victoria” dedicat evenimentelor de la 1848-1849, www.dccpcnjtimis.ro
 Weber R., *Das Denkmal der Treue*, în *Temeschburger Heimatblatt*, 2006.
 Zănescu Al., Martin I., *Timișoara ieri și azi*, 1969.

Ilustrații

Fig. 1-5 – din bibliografie; Fig. 6-8 – imagini I. G. Panasiu.

Fig. 1. Bustul arhitectului Jozef Kranner pe fațada Catedralei Sf.Vitus Praga (Foto Michal Patrný, 2001).

Fig. 2. Fântâna Krannerova Praga.

Fig. 3. Piața Libertății în 1869.

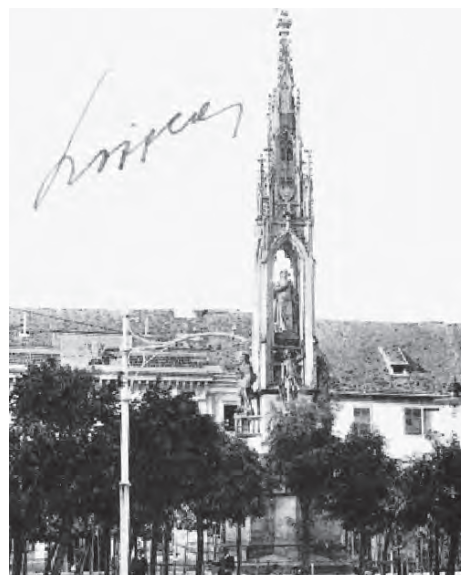

Fig. 4. Monumentul Fidelității în Piața Libertății (fotografiat înainte de vandalizarea din 1918).

Fig. 5. Statuia Fidelității păstrată în curtea Muzeului Banatului, Timișoara.

Fig. 6. Monumentul Fidelității în Cimitirul Eroilor, Timișoara, 2008.

Fig. 7. Monumentul Fidelității din Cimitirul Eroilor, Timișoara: detaliu (2008).

Fig. 8. Monumentul Fidelității din Cimitirul Eroilor, Timișoara: detaliu (2008).

